

UDK: 262.14 Barac, F. "1920/1921"
 929 Barac, F. "1920/1921"
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 22. prosinca 2001.

Prinos poznavanju političkog djelovanja dr. Frana Barca¹

IVICA ZVONAR

Odsjek za povijesne znanosti HAZU
 Zagreb, Republika Hrvatska

Autor je u radu sažeto prikazao život i rad svećenika, znanstvenika i političara dr. Frana Barca. Uz iznošenje glavnih crta njegova teološkog i znanstvenog rada te organizacijskog doprinosa razvoju Crkve i pojedinih njezinih institucija (Fakulteta, Hrvatske bogoslovne akademije, Dječaćkog sjemeništa i dr.), donosi se i prikaz političkog djelovanja dr. Barca. Osobita pozornost je posvećena analizi njegovih članaka o političkim prilikama u Hrvatskoj i Kraljevini SHS, koji su bili tijekom 1920. i 1921. godine objavljeni u novinama *Srijem*, *Hrvat* i *Hrvatska sloga*.

1. Fran Barac - svećenik, znanstvenik i političar

1.1. Opće crte iz životopisa svećenika i znanstvenika dr. Frana Barca

Fran Barac je rođen u imućnoj obitelji u selu Šemovci², općina Virje, 26. kolovoza 1872. godine. Svršivši gimnaziju 1890. godine upisao se na bogosloviju u Zagrebu, gdje je 1894. završio studije i bio zaređen za svećenika. Nakon toga je nastupio na službu u Nadbiskupskoj kancelariji³, da bi 1895. godine postao gimnazijski kateheta i prefekt požeške kolegije.⁴ Tu je, obnavljajući 1899. rad 'Marijine kongregacije gimnazijalaca',

¹ Ovaj rad je posvećen 130-oj godišnjici rođenja dr. Frana Barca, a pri tome je naglasak stavljen na njegovo političko djelovanje, jer ni danas (62 godine nakon Barčeve smrti) o tome ne možemo naći jedan cjeloviti prikaz. Također, prilozi u referentnim publikacijama o životu i radu dr. Barca su nepotpuni. Stoga se nadamo da će ovaj prilog bar donekle ispuniti postojeću prazninu.

² Obitelj Barac je u Šemovcima posjedovala trgovinu, gostionicu i dosta veliki zemljišni posjed, koji je povremeno bio davan u najam seljacima.

³ "†Dr. Fran Barac", *Alma mater Croatica: glasnik Hrvatskog sveučilišnog društva u Zagrebu* (dalje: AMC), IV/1940., br. 2, 92., i Duro GRAČANIN, "Fran Barac", *Hrvatska enciklopedija*, sv. II., Zagreb 1941., 215.

⁴ Požeška kolegija: *spomenica o stogodišnjici 1835-1935*, Slav, Požega 1935., 127.

razvio snažan rad među mladima. Sa svojim učenicima je u velikom muzeju kolegije održavao priredbe za javnost, a 1908. ih je poslao na domađjske sastanke u Zagreb. Također, 3. prosinca iste godine "on je duša organizirane i uspjele proslave 50 godišnjice misništva pape Pija X". Barac je kao vjeroučitelj pridavao vjeronauku posebnu važnost; tražeći od učenika razumijevanje predmeta i logički pristup stvarima. Mnoge teme iz školskih udžbenika je posebno tumačio i kritički ih u razgovoru s učenicima razrađivao. U svom je radu bio marljiv, "neumoran i brižan za dobro katoličkog daštva i njegova odgoja".⁵ Uz sve svoje dužnosti, Barac se u Požegi marljivo bavio i znanstvenim radom. Stoga je u razdoblju od 1900. do 1904. godine preko praznika odlazio na sveučilišta u Fribourgu i Louvainu, gdje je slušao teologiju i filozofiju kako bi produbio svoja znanja i usavršio svoje znanstvene metode. U Zagrebu je tako 1902. godine bio promoviran u doktora teologije. Zbog studija u Švicarskoj dobio je u kolovozu 1902. dopust za školsku godinu 1902./03. da bi mogao spremati ispite i disertaciju. Radi studijskih obveza te boleđljivosti i živčanih tegoba, Barac je bio oslobođen službe prefekta, a zbog oporavka su mu bile u šk. god. 1903/04. smanjene obveze u nastavi.⁶ Unatoč svemu, on je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu habilitirao 1907. godine radnjom "O modernoj katoličkoj apologetici", koja je zatim bila tiskana u Požegi. Tijekom boravka i djelovanja u Požegi, Barac se susreo s mnogim tzv. modernim idejama (liberalizmom, darvinizmom, krizom vjere i dr.) koje je u svom pedagoškom i javnom radu kritički analizirao, pa možemo pretpostaviti da su mu mnoge pritom stečene spoznaje i prikupljena iskustva bila od koristi na životnom putu.

U prosincu 1909. godine Barac je otišao na svoju molbu iz Požege u Zagreb, gdje je od 1909. do 1911. djelovao kao kateheta gornjogradske gimnazije te kao privatni docent.⁷ Godine 1911. naslijedio je katedru dr. Antuna Bauera⁸, pa je imenovan izvanrednim profesorom, a 1913. godine redovnim profesorom apologetike i opće dogmatike. U kolovozu

⁵ Zbor Marijin (Congregatio Mariana) je provodio i širio "riječima i djelima pravi kršćanski život", pa je stoga za gimnazijsku mladež predstavljao poticaj i uzor, budući da je u svoje redove primao pedesetoricu "ponajboljih rimokatoličkih učenika". Usp. *Požeška kolegija*, 128.-129., 147.-149.

⁶ Dr. Gahs, prodekan Bogoslovske fakulteta i potpredsjednik HBA, je na komemoraciji Barcu 30. rujna 1940. u Zagrebu spomenuo da se Barac za vrijeme službe u Požegi ozbiljno razbolio jer mu je "neprekinuti naporan rad pribavio g. 1903. akutan slom živaca, od kojega se zapravo nikada nije oporavio". Usp. "Pogreb i komemoracija †Dra Frana Barca", *Bogoslovska smotra: organ Hrvatske Bogoslovske Akademije* (dalje: BS), XX-VIII/1940., 391.

⁷ *Požeška kolegija*, 146, 151., te "Barac, Fran", *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), sv. 1, Zagreb 1983., 434., i "†Dr. Fran Barac", AMC, IV/1940., br. 2, 92.

⁸ Antun Bauer je 6. siječnja 1911. godine postavljen za koadjutora nadbiskupu J. Posiloviću, a 26. travnja 1914. je preuzeo upravu Zagrebačke nadbiskupije. Za kratki pregled njegova života i rada pogledati Josip BUTURAC, "Bauer, Antun", HBL, sv. 1, Zagreb 1983., 539.-540.

Dr Fran Barac

1913. godine dr. Barac je svojim izlaganjem sudjelovao u radu hrvatsko-slovenskog sastanka koji se održao u Ljubljani, a to je ujedno bio i Drugi hrvatski katolički sastanak. Tom prigodom je u raspravi o problemu katoličkog organiziranja iznio mišljenje da su glavni uzroci neuspjeha hrvatskoga katoličkog organiziranja ekskluzivistički radikalizam i pretjerano kritiziranje suprotnih stajališta.⁹ Dva puta (1913/1914. i 1922/1923.) je bio dekan Bogoslovnog fakulteta, a 1915/1916. je obnašao službu rektora Zagrebačkog sveučilišta.¹⁰ Barčevim zauzimanjem te potporom nadbiskupa dr. A. Bauera i profesora Bujanovića, na Bogoslovnom su fakultetu u Zagrebu bile osnovane četiri nove katedre u svezi s apologetikom, i to za: filozofiju, povijest religija, povijest dogmi i

istočno bogoslovlje. Osobito važnu ulogu Barac je imao u osnivanju Hrvatske bogoslovne akademije. "Kao dekan Bogoslovnog Fakulteta predsjedao je dr. Fran Barac u prostorijama dekanata sjednici, na kojoj se 19. listopada 1922. osnovala HBA". Od 1923. do 1935. bio je potpredsjednik Akademije, a nakon smrti don Frane Bulića (1935. g.) izabran je "jednodušno aklamacijom" za predsjednika. Nastojeći što bolje

⁹ Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest: Katolička crkva u hrvatskoj politici 1858.-1918*, Zagreb 1994., 315, 321. Ovdje valja upozoriti na vrlo zanimljivo pitanje o ulozi hrvatskoga katoličkog pokreta u etapi kada se jedan njegov dio priklanja ideologiji jugoslavenstva. Osobito je zanimljiva bila uloga određenih svećeničkih i laičkih krugova (nadbiskup Bauer, dr. Barac, dr. Rittig, P. Rogulja i dr.) pri raspadu Austro-Ugarske i u stvaranju države južnoslavenskih naroda 1918. godine. Usp. o tome radove J. Krište i Z. Matijevića. Vidi: Jure KRIŠTO, "Katoličko priklanjanje ideologiji jugoslavenstva", *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 24/1992., br. 2, 25.-45., te Zlatko MATIJEVIĆ, "Hrvatski katolički pokret i južnoslavenska politika (1912.-1918.)", *Domesti: znanstveno-kulturna smotra*, 9(1999), 7/12, 60.-86., i Zlatko MATIJEVIĆ, "Politička orijentacija Hrvatskog katoličkog pokreta u posljednjim godinama postojanja Austro-Ugarske Monarhije i prvim danima stvaranja Kraljevstva SHS", *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 10(2001), 1/2(51/52), 141.-163.

¹⁰ "†Dr. Fran Barac", AMC, IV/1940., br. 2, 92. Barac je 1925. napisao i kratku povijest teološkog fakulteta u Zagrebu. Usp. Fran BARAC, "Teološki fakultet", *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874-1924: Spomenica akademičkoga senata*, Zagreb 1925., 79.-95.

organizirati rad i osigurati financijsku neovisnost Hrvatske bogoslovske akademije i časopisa *Bogoslovska smotra*, Barac je predložio prikupljanje dobrovoljnih priloga u tu svrhu, a na sjednici od 22. listopada 1924. priopćava "da je on na korist Hrvatske Bogoslovske akademije uložio kod Prve Hrvatske štedionice 25.000 dinara". Godine 1932. je povisio svoju zakladu na 35.000, pa 1933. na 60.000 dinara, a 1940. ukupna svota je iznosila 100.000 dinara.¹¹

Zbog svojih političkih stajališta dr. Barac je kočen u napredovanju te je čak bio i udaljen s fakulteta. Radi nasilnog umirovljenja, rješenjem ministra prosvjete Svetozara Pribičevića od 28. studenog 1924. godine, nadbiskup Bauer je Barca u znak protesta imenovao kanonikom, pa je on tako ostao aktivan u službi crkvene uprave (osobito kod crkvenog suda), a zapažen je bio i njegov marljiv rad na pripremi dijecezanske sinode koja se trebala održati nakon punih sto godina. Već 1925. godine Barac je bio ponovno vraćen na fakultet, gdje je revno obavljao službu profesora sve do umirovljenja.¹²

Tijekom 1927. godine dr. Barac je radio (dopisivao se i pregovarao) na sjedinjenju Staroslavenske akademije u Krku i Leonovog društva u Senju s HBA. Oba su se društva 24. siječnja 1928. ujedinila u jedno društvo: "HBA s jednim ciljem, a to je unapređivanje bogoslovske znanosti i svih pomoćnih struka". Društva su u HBA postala posebni odsjeci sa svojim posebnim pročelnikom i tajnikom.¹³ Uz spomenute doprinose u organizaciji crkvenih institucija, osobito valja istaknuti da je Barac u razdoblju od 1929. do 1937. godine vodio gradnju sjemeništa i obavljao službu rektora Nadbiskupskog dječjačkog sjemeništa na Šalati.¹⁴

¹¹ "Pogreb i komemoracija †Dra Frana Barca", BS, XXVIII/1940., 392, 393.-394., i Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, "Izveštaj o ekonomsko-financijskim odnošajima između Katoličko bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i njegovih instituta", *Croatica Christiana Periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest KBF-a u Zagrebu* (dalje: CCP), XIV/1990, br. 26., 207-272. Tu je dan kratki opis Barčevih nastojanja oko pitanja financiranja HBA (229, 237), sjemeništa (250) i fakulteta (253).

¹² "Pogreb i komemoracija †Dra Frana Barca", BS, XXVIII/1940., 393. Barac je bio žestoki kritičar S. Pribičevića i njegovih 'demokrata'. O tome će biti više govora u drugom dijelu ovoga rada, gdje ćemo analizirati najvažnije 'političke' članke koje je dr. Barac objavio u novinama tijekom 1920. i 1921. godine.

¹³ Staroslavenska akademija je bila osnovana u Krku "18. studenoga 1902. sa svrhom da njeguje staroslavenski liturgijski jezik, promiče njegovo učenje te da goji glagoljsko crkveno pjevanje u skladu s crkvenim propisima", a Leonovo društvo u Senju je bilo osnovano "1908. sa zadaćom da unapređuje kršćansku filozofiju". Usp. Josip BUTURAC, "Iz povijesti Hrvatske bogoslovske akademije 1922.-1945.", CCP, 1/1977., 5, 7. Za detaljniji prikaz djelovanja HBA pogledati cijeli članak (3.-23.), koji je posebno zanimljiv i zbog ulomaka iz govora koje je Barac održao na glavnim godišnjim skupštinama HBA.

¹⁴ "Barac, Fran", HBL, sv. 1, Zagreb 1983., 434. No, podaci o tome koliko godina je Barac bio rektor sjemeništa u nekim se drugim izvorima ponešto razlikuju. Usp. "Pogreb i komemoracija †Dra Frana Barca", BS, XXVIII/1940., 389, 393. Msgr. dr. Stjepan Bakšić u nadgrobnom slovu, opraštajući se u ine teološkog fakulteta i klera zagrebačke nad-

Dr. Barac je uz navedene aktivnosti mnogo pisao. Tako je za srednje škole napisao udžbenike "Liturgika ili nauka o bogoštovnim obredima Katoličke crkve" (Zagreb, 1908.) i "Katolička dogmatika ili nauka o vjerskim istinama, katoličkim napose" (Zagreb, 1909.). Kao dugogodišnji kateheta na gimnaziji zanimao se za pedagoške i didaktičke probleme pa je marljivo surađivao u crkvenom pedagoškom časopisu *Kršćanska škola*. Objavio je više stručnih članaka iz područja katehetike i pedagogije te niz teoloških rasprava u kojima obrađuje pitanja vezana uz apologetiku i povijest religija. Suradivao je Barac i u *Katoličkom listu*, kojemu je bio urednik od 1914. do 1919., te u *Bogoslovskoj smotri* koju je uređivao zajedno s dr. Josipom Pazmanom u razdoblju od 1912. do 1918. godine.¹⁵ Članke o političkim prilikama u Hrvatskoj i o potrebi federalističkog uređenja Kraljevine SHS objavljivao je u razdoblju od 1920. do 1922. godine u listovima *Graničar*, *Hrvat*, *Hrvatska sloga* i *Srijem*. Također je bio kritičar i recenzent pojedinih stručnih djela.¹⁶ Njegov je najvažniji znanstveni rad "O modernoj katoličkoj apologetici" bio oštro kritiziran u *Hrvatskoj straži*. Tom se prigodom u časopisima *Katolički list* i *Bogoslovna smotra* razvila oštra rasprava u kojoj je Barcu bilo zamjereno da je podlegao strujama modernizma.¹⁷ U toj je polemici protiv Barca istupio krčki biskup Antun Mahnić, a na Barčevu stranu su stali prof. dr. A. Bauer, prof. dr. J. Pazman i dr. J. Marić. Odjeci ove rasprave javili su se i među bogoslovima u Bosni i Srijemu.¹⁸

biskupije od dr. Barca, rekao je da Barac "vrši kroz deset godina dužnost ravnatelja dječakog sjemeništa". Dr. Gahs, kao potpredsjednik HBA, je na komemorativnoj sjednici Odbora HBA u povodu Barčeve smrti rekao da je Barac preuzeo "vodstvo velike gradnje Dječakog sjemeništa", te da kao prvi upravitelj vrši "upravu toga sjemeništa kroz punih deset godina". Isto se tvrdi i u "†Dr. Fran Barac", AMC, IV/1940., br. 2, 92.

¹⁵ Matija BERLJAK, "Dr. Josip Pazman i 'Bogoslovna smotra'", BS, LXX/2000., br. 3-4, 507.-522.

¹⁶ Andrija ŽIVKOVIĆ, "†Dr. Fran Barac", BS, XXVIII/1940., 324, 330.-332., i "Barac Fran dr.", *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*, Zagreb 1925., 18.

¹⁷ Josip BUTORAC, "Barac, Fran", *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 1, Zagreb 1955., 362., i J. KRIŠTO, *Preučena povijest*, 267.-268. Za upoznavanje odnosa Katoličke crkve prema liberalizmu, tj. problem njihova 'sučeljavanja', vidi Jure KRIŠTO, "Liberalizam i Katolička crkva u Europi i u (Banskoj) Hrvatskoj", *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb 1998., 27.-52. Polemika o modernizmu se u nešto manjem opsegu vodila i u časopisima *Vrhbosna*, *Jutro* i *Luč*.

¹⁸ A. ŽIVKOVIĆ, "†Dr. Fran Barac", BS, XXVIII/1940., 324.-327., i "Barac, Fran", *Hrvatska enciklopedija*, sv. I., Zagreb 1999., 607. Dr. Bauer je istupio u Barčevu obranu ukazujući na potrebu razvijanja konstruktivnog odnosa između filozofije i teologije. Usp. "Bauer, Antun", HBL, sv. 1, Zagreb 1983., 539. Interpretaciju stajališta biskupa Mahnića i skupine okupljene oko "Hrvatske straže", te njihovu borbu protiv načela liberalizma je u određenom kontekstu obradio M. Strecha. Usp. Mario STRECHA, *Katoličko hrvatstvo: počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897.-1904.)*, Zagreb 1997., 215.-250. O polemici Barac-Mahnić pogledati neobjavljeni diplomski rad A. Badurina, *Fran Barac i Antun Mahnić: "O modernoj katoličkoj apologetici"*, Zagreb 1982.

Svojim priložima i aktivnim doprinosom Barac je nastojao pomoći razne dobrotvorne akcije te popularizirati znanstveni rad i javna predavanja. Stoga je rado sudjelovao u ciklusima javnih predavanja što ih je Hrvatska bogoslovska akademija priređivala u adventu i korizmi.¹⁹ Zbog jakog potresa koji je 27. ožujka 1938. pogodio Podravinu, znatne štete je pritrpjela kapela Sv. Križa u Šemovcima. Tada je Barac, koji je bio rođeni Šemovčan, darom od 5.000 dinara pomogao popravak crkve.²⁰ O njegovoj plemenitosti svjedoči nam i podatak da je oporučno ostavio svoje knjige bogoslovske i filozofskog sadržaja Hrvatskoj bogoslovskoj akademiji.²¹

Zbog iscrpljenosti tijekom obavljanja profesorske službe na fakultetu i kanoničke službe u katedrali i ordinarijatu te dugogodišnjeg političkog djelovanja i bolesti, Barac je 1938. godine umirovljen. Nakon toga se povukao iz javnog života te je u miru nastavio raditi kod kuće. Umro je 20. rujna 1940. u kući na Kaptolu 10 u Zagrebu.²² Sprovod je bio održan 23. rujna 1940., a prisustvovalo mu je mnoštvo ljudi. Prigodom pokopa na zagrebačkom Mirogoju mnogi su govornici isticali Barčev znanstveni i politički rad te njegovu brigu za sudbinu hrvatskog naroda.²³ U nekrolozima tiskanim u *Hrvatskom dnevniku* i *Jutarnjem listu* Barca se spominjalo kao "dugogodišnjeg rektora hrvatskog sveučilišta, poznatog teološkog pisca i političara".²⁴

1.2. Kratki prikaz Barčeva političkog djelovanja

Dr. Fran Barac je aktivno sudjelovao u političkom životu Hrvata kao sljedbenik Starčevićeve Stranke prava. Njegova politička djelatnost je bila osobito zapažena za Prvog svjetskog rata kada je održavao vezu između

¹⁹ A. ŽIVKOVIĆ, "†Dr. Fran Barac", BS, XXVIII/1940., 332., i "Pogreb i komemoracija †Dra Frana Barca", BS, XXVIII/1940., 395.

²⁰ Gustav KUZMIĆ, *Spomenica župe Virje: Virje u dvadesetom stoljeću*, Virje 1999., 26, 126. Inače, Kuzmić tvrdi da je obitelj Barac goranskog podrijetla, dok P. Šimunović napominje da je prezime Barac "male arealne proširenosti" i uglavnom ga u nas možemo naći po tzv. Hrvatskom primorju i Istri. Također, vrlo je frekventno u Italiji, osobito u Veneciji. Usp. Petar ŠIMUNOVIĆ, *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje i rasprostranjenost*, Zagreb 1995., 93.-94. Danas u Šemovcima nema više nikoga s prezimenom Barac, jer je između dva svjetska rata obitelj Barac prodala svoju imovinu i odselila se. No, u Šemovcima još postoji klijet i vinograd koje je nekad posjedovala obitelj Barac, a sada se nalaze u vlasništvu obitelji Kopas-Kristić.

²¹ "Pogreb i komemoracija †Dra Frana Barca", BS, XXVIII/1940., 396.

²² "†Dr. Fran Barac", AMC, IV/1940., br. 2, 93., "Pogreb i komemoracija †Dra Frana Barca", BS, XXVIII/1940., 393., i "Svečani pogreb zagrebačkog kanonika i sveučilišnog profesora dra Frana Barca", *Jutarnji list* (Zagreb), br. 10.298, 24. IX. 1940., 15.

²³ "Umro sveuč. prof. dr. Fran Barac", *Jutarnji list*, br. 10.295, 21. IX. 1940., 7., i "Svečani pogreb zagrebačkog kanonika i sveučilišnog profesora dra Frana Barca", *Jutarnji list*, br. 10.298, 24. IX. 1940., 15.

²⁴ "Sprovod dra Frana Barca", *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), br. 1582, 24. IX. 1940., 7.

đu predstavnika političkih stranaka u zemlji s članovima Jugoslavenskog odbora (JO), te sa šefom Srpskog presbira u Ženevi.²⁵ Barac je za tu misiju bio pogodan zato što je svojedobno studirao u Švicarskoj, a kao katolički svećenik i rektor relativno lako je dobio dopuštenje habsburških vlasti za odlazak u inozemstvo.

Potkraj kolovoza 1915. godine dr. Barac je prvi put stigao u Švicarsku s ciljem da stupi u vezu s članovima JO. Tom prigodom on se na svoju inicijativu sastao s dr. Hinkom Hinkovićem, dr. Dinkom Trinajstićem i prof. Božom Markovićem. U razgovoru s njima Barac je istaknuo da Starčevićeva stranka "smatra apsolutnom potrebom da se obračuna s Austro-Ugarskom, i da ona obraća svoje simpatije prema Srbiji. Za dokaz tomu upozoravao je na *Hrvat*, organ Starčevićeve stranke, koji je austrijska vlast obustavila poradi simpatičnog članka o Srbima ...". Tada je Barac donio i informacije o držanju katoličkog svećenstva, tvrdeći da osim možda nekih isusovaca koji podrijetlom nisu Hrvati, "čitavo hrvatsko svećenstvo misli nacionalno". Također, isticao je da su među svećentvom "osobito napredni elementi stvorili među sobom mrežu i da su u sporazumu, pa da se s pomoću zagrebačkog župnika Rittiga trajno utječe u nacionalnom pravcu na nadbiskupa". Uz to je Barac još napomenuo da list katoličkog svećenstva u Zagrebu *Novine* piše u nacionalnom duhu.²⁶ U Švicarskoj su Hinković i Trinajstić obavijestili Barca o programu i djelatnosti JO ističući svoje povjerenje u srpsku vladu. Tom prigodom oni su uvjerali Barca da srpska vlada "vodi politiku u potpunom suglasju s Odborom i da je Srbija otvoreno iznijela program ujedinjenja i oslobođenja".²⁷ Jedna od tema ovih razgovora je bila i mogućnost stvaranja i uređenja države južnoslavenskih naroda. U pogledu oblika stvaranja nove države Barac je u razgovorima u Luzernu koje je vodio sa šefom srp-

²⁵ U održavanju veza između hrvatskih političara u domovini i emigraciji uz Barca je sudjelovao i dr. Svetozar Rittig. Usp. Ante MANDIĆ, *Fragmenti za historiju ujedinjenja: Povodom četrdesetgodišnjice osnivanja Jugoslavenskog odbora*, Zagreb 1956., 24, 57.-58.

²⁶ Milada PAULOVA, *Jugoslavenski Odbor: (Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.-1918.)*, Zagreb 1925., 104., 105.-106., i Dragovan ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje*, Zagreb 1970., 145.

²⁷ M. PAULOVA, *Jugoslavenski Odbor*, 108., i Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, Zagreb 1994., 298. D. Pavličević odlučno opovrgava iskrenost tog srpskog programa. "Srbijanska skupština je odmah u početku rata u Nišu usvojila proglas u kojem ističe da ratni cilj Srbije nije samo pobjeda u ratu nego i stvaranje nove države na prostoru na kojem žive Južni Slaveni. Teoretski to je bio poziv na ujedinjenje južnoslavenskih naroda, ali u praksi, koju je svojevoljno provodio Pašić, bio je to još jedan od pokušaja stvaranja Velike Srbije - stoljetnog programa svih srbijanskih vlada". Pavličevićeva stajališta dijeli i T. Macan u svom pregledu hrvatske povijesti. Usp. Trpimir MACAN, *Hrvatska povijest: pregled*, Zagreb 1995., 192. S druge pak strane, prema onome što je F. Šišić napisao u djelu *Jugoslovenska misao*, možemo zaključiti da je on zaključke srbijanske skupštine donesene 7. prosinca 1914. u Nišu gotovo bezrezervno prihvatio. Usp. Ferdo ŠIŠIĆ, *Jugoslovenska misao: Istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918.*, Beograd 1937., 268.

skog presbira B. Markovićem iznio dva zahtjeva koja su bila važna za hrvatski narod: prvi, "da se srpski kralj Petar Karadorđević dade u Zagrebu okruniti za hrvatskoga kralja", i drugi, "da se podigne moć hrvatskoga bana time, da banom postane koji član kraljevske dinastije, pa da on s naslovom 'prorex' i sa svim prerogativama stalno boravi u Zagrebu". Marković je tada rekao "da Srbiji nije do forme ujedinjenja", pa zato Hrvati mogu sazvati svoj hrvatski sabor i dati izjavu za ujedinjenje te obaviti izbor kralja i zahtijevati krunidbu Karadorđevića hrvatskim kraljem, dok će ime države i pitanje ustava rješavati opća skupština. U pitanju unutrašnjeg uređenja Barac je tražio "državu autonomistički organizovanu tako, da bi imala zajednički centralni parlament, a pored toga samoupravu na području legislative i administrative", a uz to bi još postojali pokrajinski sabori i pokrajinske vlade. Marković je, pak, "tražio što širu kompetenciju centralnog parlamenta htijući, da nova država ima široku, unitarnu bazu".²⁸ Tijekom susreta s Markovićem Barac je izrazio zabrinutost glede položaja katolika u novoj državi. No, Markovićem ga je nastojao uvjeriti da će prilikom ulaska Hrvata u pravoslavnu državu katolička vjera biti ravnopravna pravoslavnoj.²⁹ Iz ovog razgovora dr. Barac je stekao uvjerenje da Srbi neće provoditi majorizaciju i da će se sva sporna pitanja rješavati sporazumom, a država će biti uređena na federativnim načelima te će se u njoj poštovati hrvatska tradicija³⁰, odnosno da će Srbija priznati hrvatski suverenitet i pravo na samoodređenje.

Iz Barčeva susreta i razgovora s članovima JO, također je proizašlo dosta sumnji zato što Barcu nisu bili objašnjeni odnosi Odbora i srpske vlade. S druge strane, hrvatski su članovi Odbora iz Barčevih izlaganja mogli jasno vidjeti da hrvatske stranke koje su za ujedinjenje Hrvatske sa Srbijom ne namjeravaju odustati od svojih zahtjeva za čuvanjem hrvatske autonomije i državnosti.³¹

Putovanjem dr. Barca u Švicarsku započela je veza između JO i Hrvatske, koja je kasnije utjecala na stajališta i politiku članova JO, ali i hrvatskih političkih stranaka. No, ono što će se kasnije pokazati kao pogubno jest da je Barac, nakon razgovora vođenih 1915. godine u Švicarskoj, do-

²⁸ M. PAULOVA, *Jugoslavenski Odbor*, 109.-110.

²⁹ Isto, 107. Koliko je Barčeva bojazan bila opravdana, govori nam činjenica da jugoslavenska država nije uspjela sklopiti ni pravovaljani konkordat sa Svetom stolicom ni donijeti poseban državni zakon kojim bi uredila odnose s Katoličkom crkvom. Tako je zakonski položaj te vjerske zajednice ostao za vrijeme postojanja Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.) nedefiniran. Usp. Zlatko MATIJEVIĆ, "Pokušaji ustavnopravnog definiranja položaja Katoličke crkve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1921)", *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj (II. dio)*, Zagreb 1999., 11.-25. Za osnovne podatke o položaju Katoličke crkve u razdoblju od 1918. do 1941. godine pogledati Josip BUTURAC, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973., 283.-291.

³⁰ "Dr. Fran Barac", AMC, IV/1940., br. 2, 93.

³¹ D. ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje*, 145.

nio u Hrvatsku sliku koja nije odgovarala zbilji. On nije znao kakav je bio odnos B. Markovića i srpske vlade (npr. B. Marković je o svojim razgovorima izvještavao N. Pašića, ali mu ovaj na izvještaje nije odgovarao), a nije poznao ni razlike koje su postojale u Srbiji između opozicije i intelektualaca s jedne, te radikala s druge strane. Tako je Barac stekao pogrešan dojam da su stajališta B. Markovića ujedno i stajališta srpske vlade. Zato se možemo složiti s tezinom Milade Paulove da je razgovor članova JO i srpskog predstavnika s dr. Barcem išao za tim "da se profesor Barac uvjeri i da se zagrije za ideal stvarnja države zajedno sa Srbijom". Da su pak hrvatske stranke, napose starčevićanci, znale za centralističke težnje srpske vlade upitno je bi li pristale uz ideju ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom³² ili bi pak pokušale riješiti položaj hrvatskog naroda kroz preustroj Austro-Ugarske Monarhije³³. Dakle, prigodom ovih razgovora se jasno pokazalo da su se nazori hrvatskih pravaša bitno razlikovali od nazora Srbije i radikalne vlade. Stoga, kako je ispravno zaključila M. Paulová, iz razgovora 1915. se "pojavi skoro čitav ustavni problem današnje (tadašnje, m. op.) Jugoslavije, svi sporovi i cijela današnja (tadašnja, m. op.) ustavna ideologija"³⁴.

Nakon povratka iz Švicarske, negdje početkom 1916. godine Barac je upriličio nekoliko sastanaka s Laginjom, Spinčićem i drugim političkim predstavnicima, osobito starčevićancima, na kojima je propagirao ideju jugoslavenstva, kako ju je formulirao u razgovorima s članovima Jugoslavenkog odbora. On je, dakle kako smo već spomenuli, svoje dojmove prenio u Zagreb i nastojao za njih zagrijati svoje prijatelje. Stoga možemo zaključiti da je Barac znao oko sebe okupiti skupinu istomišljenika, koji su dalje širili političke ideje emigrantskih krugova. No, važno je istaknuti da se "jugoslavenstvo" za koje su se oni zalagali ticalo u prvom redu ujedinjavanja onih dijelova hrvatskog, slovenskog i srpskog naroda koji su se nalazili unutar Monarhije.³⁵

Drugi put je dr. Barac otputovao u Švicarsku u kolovožu 1917. godine, neposredno nakon objavljivanja 'Svibanjske'(majske)³⁶ i 'Krfske de-

³² M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski Odbor*, 108.-109.

³³ Ideja trijalizma je bila jedna od aktualnih opcija rješenja hrvatskog, odnosno slavenkog pitanja unutar Monarhije. Usp. A. MANDIĆ, *Fragments za historiju ujedinjenja*, 58. H. Matković tvrdi da je sve do proljeća 1918. i S. Radić zastupao koncepciju tzv. *austroslavizma* (pretvaranje Habsburške Monarhije u federaciju sa slavenkom većinom), a tada je prihvatio ideju jugoslavenkog zajedništva izvan Monarhije, temeljenog na načelu ravnopravnosti. Usp. Hrvoje MATKOVIĆ, "Stjepan Radić u izbornoj 1920. godini", *ČSP*, 24/1992., br. 3, 75.-86.

³⁴ M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski Odbor*, 109.

³⁵ J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 339.

³⁶ Svibanjska deklaracija je predstavljala pokušaj stvaranja treće federalne jedinice u Austro-Ugarskoj, odnosno oživotvorenje trijalističke ideje koju su zahtijevali i neki hrvatski političari kao jedno od rješenja hrvatskog pitanja. Usp. D. PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, 299., i "Deklaracija Jugoslavenkoga kluba, Beč 30. maja 1917.", *Dokumenti o*

klaracije³⁷. Prije njegova odlaska u Zagrebu je bio održan poseban sastanak nekih hrvatskih zastupnika i političara (M. Laginja, Vj. Spinčić, A. Pavelić, I. Lorković, I. Peršić i dr.), a jedino nisu bili nazočni radićevci i frankovci. Također, prije puta Barac je razgovarao i s predsjednikom Jugoslavenskog kluba u bečkom parlamentu Antonom Korošcem.³⁸ Sudionici zagrebačkog sastanka su se složili da je potrebno "da Hrvatska sa Srbijom i Slovencima sačinjava zajedničku državu, koja bi bila 'realna unija'" te da "bar za prvo vrijeme bude obnovljena stara 'hrvatska država', koja će postojati u toj cjelini, pa da zato mora doći do ujedinjenja svega hrvatskog elementa i njegova razgraničenja sa Srbijom". Razgraničenje bi se, po njihovu mišljenju, moglo izvršiti prema teritorijalnom kontinuitetu naroda na spornom području.³⁹ Dakle, Barac je ovaj put otišao sa znanjem dosta širokog kruga hrvatskih političara, uglavnom starčevićanaca, kako bi iznio Jugoslavenskom odboru i isto tako i srpskoj vladi stajališta i želje hrvatskog naroda da sačuva svoju državnost u budućoj državnoj tvorevini. U Švicarskoj se Barac u Laussani susreo i s predsjednikom Jugoslavenskog odbora dr. Antom Trumbićem kojemu je prenio i razložio stajališta hrvatskih političara u domovini. Tada je Trumbić zastupao stajalište da hrvatski političari u postojećim okolnostima traže nemoguće te je nastojao Barca pridobiti za to "da Hrvati odustanu od zahtjeva uskrisivanja hrvatske države i pojma realne unije", jer nema izgleda da Srbi pristanu na takve uvjete, koji u osnovi donose federativno odnosno konfederativno uređenje buduće države. Također, Trumbić je smatrao da je Krfskom deklaracijom stvorena dobra osnova za stvaranje nove države te je zato nastojao Barcu prikazati svoje tumačenje deklaracije

postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919., Zagreb 1920., 94. Hrvatsko katoličko svećenstvo (F. Barac, K. Šegvić, J. Šimrak i mnogi drugi) je, tvrdi Mužić, pozdravilo Svibanjsku deklaraciju, a od utjecajnijih osoba u crkvenim krugovima protiv je istupio jedino Stadler. Usp. Ivan MUŽIĆ, *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*, Split 1969., 115.

³⁷ Oko uzroka Barčeva puta u Švicarsku 1917. postoje određena neslaganja. Tako B. Krizman misli da nije točna tvrdnja M. Paulove da je Barac u kolovozu 1917. doputovao drugi put u Švicarsku pod utjecajem vijesti o Krfskoj deklaraciji. Usp. Bogdan KRIZMAN, "Povjerljive veze između Jugoslavenskog odbora i domaćih političara za I svjetskog rata", *Historijski zbornik* (dalje: HZ), XV(1962), 217.-229. Prema mišljenju D. Pavličevića Krfska deklaracija je predstavljala negaciju hrvatske državnosti, pa je stoga Barac otputovao u Švicarsku gdje je Trumbiću iznio stajalište da najprije treba ujediniti sve hrvatske zemlje i stvoriti hrvatsku državu, i tek onda stupiti u realnu uniju sa Srbijom i Slovenijom. Usp. D. PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, 300. S. Budisavljević smatra da je Barac otputovao u Švicarsku "da se što bolje informira o političkoj situaciji, nastaloj donošenjem Krfske deklaracije". Usp. Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1958., 36.

³⁸ D. ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje*, 235.

³⁹ M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski Odbor*, 353. J. Krišto napominje da bi bilo nepromišljeno u ovoj prilici Barčevo stajalište uzimati kao stajalište Katoličke crkve, jer Barac je bio "političar pravaških uvjerenja i zastupao je idejno njemu bliske krugove više nego ideje Katoličke crkve". Usp. J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 352.-353.

cije i pridobiti ga za tu političku opciju.⁴⁰ Pritom je Trumbić isticao “kako se decentralizmom u unutrašnjoj upravi može osigurati na osnovi deklaracije slobodni razvitak svim pokrajinama” te da se pitanje unutrašnjeg uređenja države treba ostaviti ustavotvornoj skupštini. Zato se on zalagao za “jedinstven ustav” za cijelu državu, koji isključuje “ideju konfederacije”, po kojoj bi se nova država sklopila tako da različiti dijelovi u nju stupe kao samostalne države, jer to bi značilo “sjedinjavanje više država, koje bi imale pravo da uđu ili da ne uđu u zajedničku državu, a da iz nje iziđu kad budu htjele”.⁴¹ Barac je Trumbiću rekao da Hrvati s obzirom na svoje historijsko državno pravo žele bar u prvo vrijeme vidjeti očuvanu hrvatsku državu u zajedničkoj državi.⁴² No, Trumbić je uspio

⁴⁰ A. Mandić smatra da je s obzirom na razvoj situacije N. Pašić pokušao Krfskom deklaracijom spasiti “primat i dalje postojanje dinastije”, budući da se ideja Velike Srbije trenutno nije mogla u danim okolnostima ostvariti. Usp. A. MANDIĆ, *Fragments za historiju ujedinjenja*, 56, 59. Za detaljnije razmatranje pogledati sam tekst i Trumbićev komentar deklaracije, usp. “Krfska deklaracija od 20. (7.) jula 1917.” i “Nekoliko reči o Krfskoj deklaraciji”, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 96.-99., 307.-311. F. Šišić, sudeći prema onome što je napisao, nije prepoznao ‘političke igre’ srpskih političara vezane uz donošenje Krfske deklaracije, koju je gotovo bezrezervno prihvatio. Također, Šišić nije uočio ni pravi karakter srpske vojske. Usp. F. ŠIŠIĆ, *Jugoslavenska misao*, 268.-270. Šišićev panegirik Srbiji i dinastiji Karađorđevića samo govori u prilog njegovim dvojbena ocjenama događaja u vremenu stvaranja i razvoja jugoslavenske države. Usp. FERDO ŠIŠIĆ, “Od Karađorđa do Aleksandra utemeljitelja”, *Dinastija Karađorđevića*, Zagreb 1934., 9.-31.

⁴¹ M. Paulová kaže da je tada “Trumbić razvijao decentralističku ideju”. Usp. M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski Odbor*, 354.-355. G. Vlajčić smatra da je “Trumbić državnopravni aspekt ideje državnog jedinstva temeljio na konfederaciji južnoslavenske državne zajednice Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije. Trumbić je prihvatio rješavanje južnoslavenskog pitanja na osnovama Krfske deklaracije kako bi očuvao opstanak hrvatskog naroda. Usp. Gordana VLAJČIĆ, “Konceptija južnoslavenskog interesa u govoru Ante Trumbića na Krfskoj konferenciji 24. lipnja 1917.”, *Život i djelo Ante Trumbića: prilozi sa znanstvenog skupa*, Zagreb 1991., 67.-73. Ivan Ribar, aktivni sudionik političkih događaja u prvoj polovini 20. stoljeća smatra da je Trumbić pred zaključivanje Krfske deklaracije odbijao federativno uređenje Jugoslavije zbog nemogućnosti razgraničenja njezinih naroda. Ribar tvrdi da je Trumbić “prvi od Hrvata javno i otvoreno pledirao za unitarističku Jugoslaviju s decentralizacijom za zakonodavstvo i upravu”, a tek nakon donošenja Vidovdanskog ustava se opredijelio za federativno uređenje, pridruživši se u političkom djelovanju Hrvatskoj zajednici. Usp. IVAN RIBAR, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, Zagreb 1965., 10. M. Stefanovski tvrdi da su hrvatski političari u emigraciji imali u vrijeme održavanja konferencije na Krfu jasan pregled političkih nazora i državnopravnih shvaćanja koja su tada vladala u Hrvatskoj te da pažljivija analiza ključnih pravnih ustanova projekta ustroja jugoslavenske zajednice koje je Trumbić zastupao na konferenciji “u osnovnoj ideji predstavlja razradu onih stavova, koje je kao bitne postavke državnopravnog stanovišta političara u zemlji označio Fran Barac u razgovorima koje je vodio sa Božom Markovićem u Ženevi u jesen 1915.”, Mirjana STEFANOVIŠKI, “Trumbićev projekt državnopravnog provizorijuma na Krfskoj konferenciji”, *Život i djelo Ante Trumbića*, 49.-59.

⁴² “+Dr. Fran Barac”, AMC, IV/1940., br. 2, 93. Franjo Tuđman ističe da se u ovoj situaciji vide razlike između hrvatskih političara u zemlji, koji traže poštovanje hrvatskog državnog prava i osiguranje hrvatske državnosti te inzistiraju na hrvatskoj samostalnosti, dok Trumbić, koji je bio pod utjecajem emigrantskih prilika i odnosa JO sa saveznicima

utjecati na Barca kako bi ovaj pridobio hrvatski element da zamijeni "svoj program obnove Trojedne Kraljevine s prostom zakonodavnom i upravnom decentralizacijom u ujedinjenoj Jugoslaviji".⁴³ O ovim pitanjima Barac je razgovarao i s B. Markovićem. Na kraju su Trumbić i Marković uspjeli preobratiti i pridobiti Barca za ideje Krfske deklaracije te je tako on stekao dojam da će se prilikom ujedinjenja poštovati narodna volja i da neće biti zapreke da ustavotvorna skupština izglasa uređenje u kojem će biti hrvatska autonomija sačuvana. Pod tom će pretpostavkom Starčevićeva stranka prava nastaviti razvijati svoju aktivnost, te će sve više evoluirati prema jugoslavenstvu, a prema Koaliciji će zauzeti stajalište "službene opozicije".⁴⁴

Barčev je put u Švicarsku 1917. godine pokazao da kod pitanja ujedinjenja postoje neslaganja oko toga da se stranke u hrvatskim i slovenskim zemljama odreknu svojih državnopravnih težnji, te da prihvate ideju integralnog ujedinjenja. Također, tom je prigodom bilo ispravno ukazano da će centralističko uređenje izazvati niz sporova i nesporazuma.

U ime hrvatskog zastupstva i JO Barac je 1917. godine pregovarao s feldmaršalom S. Borojevićem, zapovjednikom habsburške vojske na talijanskoj fronti, da ovaj sa što većim dijelom vojske prijeđe na stranu Saveznika i tako pridoneše njihovoj pobjedi i oslobođenju Hrvatske od Habsburgovaca. Borojević je tada iskazao spremnost da to učini ako srpska vlada i JO ishode kod Saveznika poništenje Londonskog ugovora i priznanje naše etničke granice. Također, tražio je da se on i vojska ne smatraju zarobljenicima kada prijeđu na stranu Saveznika, nego da im se omogući da kao zaraćena strana odmah krenu u borbu protiv njemačkih snaga. Budući da Borojevićevi uvjeti nisu bili zadovoljeni, od realizacije ove ideje nije bilo ništa.⁴⁵

Treći put je dr. Barac putovao u Švicarsku u kolovozu 1918. godine. Tada je Trumbić njemu u glavnim crtama izložio razlike između JO i srpske vlade u shvaćanju pitanja ujedinjenja.⁴⁶ Barac je tom prigodom izvijestio Trumbića da u Hrvatskoj u tom pogledu ima dosta sumnji te da su zbog toga prilike vrlo teške. Stoga on smatra da bi jedino Trumbić to

i srpskom vladom, smatra da će postići više ako se ne inzistira na ujedinjenju više država, već da treba govoriti o ujedinjenju jednog istog naroda u jednu jedinstvenu državu. Nacrt hrvatskih političara, kao i Barčev istup, Tuđman je okarakterizirao kao razložan. Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941.*, Knj. 1., Zagreb 1993., 185.

⁴³ M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski Odbor*, 357., i B. KRIZMAN, "Povjerljive veze između Jugoslavenskog odbora i domaćih političara za 1 svjetskog rata", *HZ*, XV(1962), 219.

⁴⁴ D. ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje*, 235.-236.

⁴⁵ F. TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941.*, 205. O susretu Barca i Borojevića postoji Meštovićevo sjećanje. Usp. Ivan MEŠTROVIĆ, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb 1969., 86.-87.

⁴⁶ M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski Odbor*, 543.

“mogao urediti ako bi bio predsjednik republike ili vlade, jer Karadorđevići ne uživaju autoriteta, ali s druge strane da narod nije zreo za republiku”.⁴⁷ Prije Barčeva puta u Švicarsku u Hrvatskoj se između koalicije i pravaša vodila polemika o tzv. jugoslavenskom nacionalizmu.⁴⁸ O tome je Barac izvijestio B. Markovića, a ovaj je u referatu N. Pašiću napisao da se Barac tužio kako hrvatsko-srpska koalicija očito ide za centralizmom (kao dokaz za to naveo je Barac govor D. Popovića u saboru), za unifikacijom i potpunim stapanjem plemena, “dok shvaćanje drugih ide za federativnim principom, t. j. za tim, da se na osnovu jedinstva i samoopredelenja stvori narodna i slobodna, na demokratskim osnovima uređena država Srba, Hrvata i Slovenaca, t. j. Jugoslavija, u kojoj će svima Hrvatima i Hrvatskoj biti mjesta”.⁴⁹

Analizirajući rezultate sva tri putovanja dr. Baraca u Švicarsku, može se složiti s ocjenom da su njegove misije (odnosno Trumbićeve poruke i informacije o političkim prilikama u inozemstvu koje je donosio u Zagreb) utjecale na stajališta pojedinih političkih stranaka i grupa u Hrvatskoj (zaokret starčevićevaca u ‘jugoslavenstvo’; njihova radikalizacija u nacionalnom pitanju; želja i nastojanja da što prije postignu ‘nacionalnu koncentraciju’ i dr.).⁵⁰ Također, Barac je u razgovorima u Švicarskoj “stekao uvjerenje da Srbi ne će provoditi nikakvu majorizaciju, da će se sva pitanja rješavati sporazumom, da će država biti uređena federalistički, da će se poštivati hrvatske tradicije”⁵¹, ali su kasniji događaji (npr. vojno i policijsko nasilje, prijevara s promjenom kruna u dinare, suđenja hrvatskim seljacima za javno nasilje, krađe i pobunu, donošenje Vidov-

⁴⁷ D. ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje*, 348.

⁴⁸ Postavljalo se pitanje treba li zadržati “plemenska imena” (Hrvat, Slovenac i Srbin) ili se treba deklarirati kao Jugoslaven. Usp. A. MANDIĆ, *Fragments za historiju ujedinjenja*, 89. Poznati sveučilišni profesor i član Hrvatske zajednice dr. A. Bazala je u članku “Narod ili pleme” konstatirao da se ova dva pojma “odrediti ne dadu”, već da se “pokazuju kao jedan intimni osjećaj”. Zato se on zalagao da se Hrvati, Srbi i Slovenci sjedine na načelu ravnopravnosti i slobode, razvijajući pri tom svoju individualnost sve dok se ona ne iskristalizira kroz jugoslavensku ideju, kako bi se od troimenog naroda formirao jedan narod. Usp. *Hrvat: glavno glasilo Hrvatske zajednice* (Zagreb), “Narod ili pleme”, br. 267, 15.I. 1921., 1. U ovom, ali i u kasnijem razdoblju jugoslavenske države bilo je dosta rasprava na ovu temu. Tako je F. Šišić 25. svibnja 1922. u Zagrebu i 26. svibnja 1923. u Beogradu održao predavanje pod naslovom “Kako se u Hrvata razvijala politička i državna svijest”, gdje je s pozicije historičara pokušao definirati elemente (političke, društvene i dr.) koji su utjecali na formiranje nacionalne svijesti. Usp. FERDO ŠIŠIĆ, “Kako se u Hrvata razvijala politička i državna svijest”, *Jugoslavenska njiva*, God. VII(1923), knj. 2, br. 1, 1.-12.

⁴⁹ M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski Odbor*, 544.

⁵⁰ B. KRIZMAN, “Povjerljive veze između Jugoslavenskog odbora i domaćih političara za I svjetskog rata”, *HZ*, XV(1962), 217.-229., i Bogdan KRIZMAN, “Stvaranje jugoslavenske države”, *Istorijski pregled: časopis za nastavu historije*, IV/1958., br. 3-4., 167.-216.

⁵¹ “Dr. Fran Barac: hrvatski političar i sveučilišni profesor”, *Jutarnji list*, br. 10.296, 22. IX.1940, 12.

danskog ustava, atentat na hrvatske zastupnike 1928. godine u Beogradu i dr.) uvjerljivo demantirala njegove procjene.⁵²

Fran Barac je aktivno sudjelovao u političkim raspravama Narodnog vijeća u Zagrebu, kao i u događajima tijekom listopada, studenoga i prosinca 1918. godine, koji su se odvijali u posljednjoj fazi raspada Austro-Ugarske Monarhije i formiranja jugoslavenske države.⁵³ Osobito su bili zapaženi njegovi istupi na ključnim sjednicama Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba održanim u razdoblju od 23. do 26. studenog u Zagrebu.⁵⁴ Tada se on usprotivio prijedlozima o žurnom slanju delegacije u Beograd, kako bi se dogovorilo hitno ujedinjenje sa Srbijom. Barac je svoje stajalište argumentirao tvrdnjom da u Beogradu nema članova srpske Narodne skupštine, kao ni čitave vlade, a Odbor nema vijesti od Trumbića i JO. Stoga se, po njegovu sudu, bez navedenih čimbenika ne može ništa dogovoriti i realizirati u pitanju stvaranja nove države.⁵⁵

⁵² Postoji niz članaka u listu *Hrvat*, objavljenih tijekom 1920. i 1921. godine., u svezi s nemirima seljaka u Hrvatskoj koji su izbjivali zbog žigosanja stoke, rekvizicije kože i vune, batinanja seljaka i uhićenika, i dr. Usp. *Hrvat*, br. 173, 174, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 192, 193, 194, 306, 309, 318, i dr. Odjek ovih događaja možemo pratiti i u Sarajevskom glasilu Hrvatske težačke stranke. Npr. usporedi članke u novinama *Hrvatska sloga: Glasilo Hrvatske težačke stranke* (Sarajevo), br. 193, 15, IX. 1920.

⁵³ O ulozi Baraca u tim događajima vidi Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu: Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb 1989., 227.-230., 302.-304., 334. Zanimljivo je napomenuti kako je V. Novak okarakterizirao dr. Barca u ovom razdoblju. On je za njega napisao: "ma da predstavnik starčevićanaca, u svim crkveno-kulturnim problemima kao i crkveno-političkim, bio je solidaran s klerikalcima (političkom grupacijom oko dr. Korošca i dr. Šimraka, m. op.), a naročito povezan s nadbiskupom Baue-rom". Dalje, Novak je smatrao da je Barac jedan od nosioca "vješto kamuflirane crkvene političke koncepcije" koja je imala za cilj "unijačenje Balkana". Usp. Viktor NOVAK, *Magnum Crimen: pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb 1948., 79.

⁵⁴ I. Perić tvrdi da su na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS Barac i još neki zastupnici zagovarali stajalište da se, prema "načelu plemenske ravnopravnosti" Slovenaca, Hrvata i Srba izaberu izaslanici koji će stupiti u dogovor s predstavnicima Srbije o formiranju "zajedničke vlade", a pritom treba biti isključen svaki oblik majorizacije. Usp. Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor: 1848.-2000., Sv. 3.: 1918.-2000.*, Zagreb 2000., 19.-20.

⁵⁵ Usp. A. MANDIĆ, *Fragmenti za historiju ujedinjenja*, 90.-91., i Bogdan KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb 1977., 56, 69, 208, 220.-221., 251. H. Sirotković piše da na "sudbonosnim sjednicama Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS održanim 23. i 24. studenoga 1918., raspravljalo se o ultimativnim prijedlozima dalmatinske i bosanske vlade o hitnom ujedinjenju sa Srbijom". U tim raspravama došla su do izražaja dva oprečna stajališta: jedno centralističko-unitarističko i drugo autonomističko-federalističko. Također, iskazane su bile i razlike u pogledu oblika vladavine buduće zajedničke države - hoće li ona biti monarhija ili republika. Usp. Hodimir SIROTKOVIĆ, "O nastanku, organizaciji, državopravnim pitanjima i sukcesiji države SHS", *Radovi (Zavod za hrvatsku povijest)*, 26/1993, 199.-208. J. Horvat je iscrpno prikazao događaje i atmosferu na zasjedanju Središnjeg odbora u Zagrebu održanom od 23. do 26. studenog, a posebice je zabilježen istup i protivljenje F. Barca u svezi s putom u Beograd. Usp. Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1938., 158.

Nakon proglašenja ujedinjenja Stranka prava je uputila svoj proglas hrvatskom narodu u kojemu je stvaranje nove države osudila kao protuustavan čin koji se protivi pravu naroda na samoopredjeljenje i kojim se suverenost hrvatskog naroda prenosi na srpskog kralja. Pravaši su tada istaknuli da predstavnici Središnjeg odbora nisu bili birani predstavnici hrvatskog naroda i stoga nisu imali pravo nametnuti hrvatskom narodu novu državu i dinastiju.⁵⁶

Delegacija Narodnog vijeća SHS održala je u Beogradu 3. prosinca 1918. godine sjednicu i uputila svečanu adresu prestolonasleniku Aleksandru u kojoj je tražila da se osnuje jedinstvena vlada i privremeno zajedničko narodno predstavništvo. Radi stvaranja vlade delegacija Narodnog vijeća je izabrala odbor od 12 članova, kome je bilo povjereno da u dogovoru s članovima srpske vlade učini sve što je potrebno za stvaranje zajedničke vlade. Hrvatski predstavnici J. Šimrak i F. Barac izabrani su 6. prosinca 1918. u poseban odbor Narodnog vijeća te su ostali u Beogradu radi sastava zajedničke vlade. Samo dan prije bio je izvršen pokolj hrvatskih vojnika koji su protestirali protiv ujedinjenja na Jelačićevu trgu u Zagrebu. Ostaje upitno zašto su hrvatski predstavnici u takvim okolnostima ostali u Beogradu i pristali raditi u odboru.⁵⁷

Kao ekspert Kraljevine SHS Fran Barac je na mirovnoj konferenciji u Parizu za Saveznike sastavio jedan kratki prikaz (objavljen na francuskom i engleskom jeziku) o političkom opredjeljenju Hrvata i Slovenaca za vrijeme rata. U uvodnom dijelu tog izlaganja Barac je vrlo oštro istupio protiv Austro-Ugarske Monarhije te je u svom izlaganju bio prilično projugoslavenski nastrojen.⁵⁸ U ocjeni njegove interpretacije događaja treba uzeti u obzir da je ovaj rad bio tiskan 1919. godine, a to je bilo vrijeme vrlo osjetljivog političkog djelovanja.

⁵⁶ Pavličević također ističe da Središnji odbor nije bio jedinstven u pitanju ujedinjenja, već da su u njemu postojale unitaristička struja s Pribičevićem na čelu, koja se zalagala za bezuvjetno i brzo ujedinjenje te federalistička u kojoj se isticao Stjepan Radić. Usp. D. PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, 307.-308. Krišto smatra da su hrvatski predstavnici u Narodnom vijeću mimo volje naroda proveli ujedinjenje u Beogradu 1. prosinca 1918. J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 366.

⁵⁷ Stoga možemo prihvatiti tvrdnju J. Krište da "hrvatski predstavnici u NV-u kao da se nisu obazirali na te znakove", i da događaji koji su se odigrali u ovom razdoblju predstavljaju u određenoj mjeri "smrt jedne hrvatske politike". Usp. J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 366., i S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba Hrvata i Slovenaca*, 175, 181.

⁵⁸ Franjo BARAC, *Croats and Slovenes: Friends of the Entente in the World War (A Few Official Documents derived from the Archives of the Imperial and Royal Military Command)*, Paris 1919., 4, 8. U skupini arhivske građe koja se čuva u dijelu ostavštine Frana Barca postoji niz dokumenta o nasilju talijanske vojske i njihovih pristalica nad hrvatskim stanovništvom ("Jugoslavenima") tijekom 1918. i 1919. godine u mnogim mjestima u Istri i Primorju. Budući da su Barcu bili ti slučajevi poznati, možemo pretpostaviti da je i to utjecalo na oštrinu njegovih stajališta. Usp. AJO, 22/58-67, 22/69.

Tijekom 1919. godine dr. Barac je često komunicirao s mnogim utjecajnim političkim i crkvenim osobama u zemlji i inozemstvu (dr. Trumbićem, splitskim biskupom dr. J. Carićem i ljubljanskim dr. A. Jegličem, jugoslavenskim veleposlanikom u Parizu dr. M. Spalajkovićem i drugima), te je tako održavao vezu između domovine i Pariza. Vrlo je vjerojatno da je on kao visokopozicionirani i dobro obaviješteni hrvatski crkveni velikodostojnik slao neke informacije o političkim prilikama i položaju Crkve u Hrvatskoj i u Vatikanu.⁵⁹ U ovom razdoblju bilježimo, prema pismima Stjepana Radića upućenima supruzi iz zatvora tijekom 1919. i 1920. godine, određena politička neslaganja i izrazito negativno stajalište Radića prema Barcu. Naime, Radić je skupio oko 157.000 potpisa za memorandum upućen Mirovnoj konferenciji u Parizu (predsjedniku Wilsonu), u kojem se potpisnici izjašnjavaju za hrvatsku neutralnu seljačku republiku. Dr. Barac je, prema Radićevim spoznajama, tražio opoziv tog memoranduma pa je oko tog pitanju došlo do nesuglasica.⁶⁰

Političko djelovanje dr. Barca bilo je osobito zapaženo kroz članstvo u privremenom Narodnom predstavništvu u grupi Narodnog kluba, u kojem je on sudjelovao kao pripadnik Hrvatske zajednice (HZ).⁶¹ Kao zastupnik on je aktivno sudjelovao u radu parlamenta, o čemu nam svjedoče kratke novinske vijesti o njegovim upitima i intervencijama pri nadležnim tijelima vlasti. Barac se uvijek u svojim istupima borio za ravnopravnost i dostojanstvo svakoga čovjeka. Tako je, primjerice, postavio u parlamentu pitanje "glede onih birača, koje neki žele iz listina izbrisati samo zato, jer nose neslavenska imena" (npr. u tu skupinu su spadali Nijemci, Židovi, Mađari, Rumunji, Talijani i dr.), te je kao parlamentarni zastupnik intervenirao i kod "ministra unutarnjih djela" Draškovića, kako se iz biračkih popisa ne bi brisali oni s neslavenskim imenima.⁶² Kao zastupnik dr. Barac je bio primljen i u audijenciju kod regenta Aleksandra.⁶³

⁵⁹ Novak tvrdi da je Vatikan preko katoličkih svećenika (Barca i dr.) bio stalno izvještavao o stanju u Jugoslaviji pa je stoga na osnovi "pozitivnih i sigurnih informacija" korigirao svoje stajalište prema Jugoslaviji. Usp. V. NOVAK, *Magnum Crimen*, 127.-128.

⁶⁰ Bogdan KRIZMAN, *Korespondencija Stjepana Radića 1919-1928*, sv. 2, Zagreb 1973., 36, 177, 179, 520.

⁶¹ Hrvatska zajednica je bila osnovana u Zagrebu 17. srpnja 1920. godine na sastanku koji su sazvale Starčevićeva Stranka prava i Napredna demokratska stranka, a predstavljala je tzv. sitno građanstvo (obrtnike, trgovce, činovnike, slobodne profesije i dr.). Za detaljnije informacije o ustroju i ulozi Hrvatske zajednice u ovom razdoblju pogledati članak Dragiše JOVIĆA, "Hrvatska zajednica u političkom životu Slavonije, Srijema i Baranje 1919.-1920. godine", ČSP, 32/2000., br. 2, 235.-255.

⁶² "Izborne listine", *Srijem: glasilo Hrvatske Zajednice* (Vukovar), br. 58, 2. X. 1920., 1., usporedi kratku vijest o tome u članku "Izborni vjesnik", *Hrvat*, br. 187., 4. X. 1920., 1.

⁶³ *Isto*, "Vijesti iz Beograda", br. 198. 16. X. 1920., 1.

Tijekom 1920. godine dr. Barac je bio uključen u rad Hrvatske zajednice "na terenu". Primjerice, tijekom 1920. godine sudjelovao je na mnogim stranačkim skupovima i osnivanjima podružnica Hrvatske zajednice u Slavoniji i Srijemu, gdje je obično istupao kao jedan od govornika. Tako je 6. siječnja 1920. bio održan "pouzdani sastanak vukovarske mjesne organizacije H. Z.-a u dvorani 'Ressource'" u Vukovaru. Tada je bio prisutan i dr. Barac, koji je u svom istupu iznio osnovne misli koje su utjecale na stvaranje Narodnog kluba u privremenom Narodnom predstavništvu. U svom govoru on je upozorio na problem privremenog ustava, "te je osvjetlio cinizam i nedemokratizam demokrata, napose njihova vodje Svetozara Pribičevića". Barac je tada dao i svoje viđenje hrvatske budućnosti u Jugoslaviji, prikazao odnos Hrvata i drugih naroda, te odnos HZ-a i drugih političkih stranaka. "Završivši svoj dubok, čuvstveni i lijepa stila govor bio je dr. Barac burno aklamiran", napominje se u novinskom izvješću s toga skupa. Također, Barac je sudjelovao i u osnivanju podružnice HZ-a u Kukujevcima (selo u Srijemu). Tom prigodom je ukratko izložio dotadašnji rad i program stranke te je govorio o ulasku Narodnog kluba u vladu, o agrarnoj reformi, valutnom pitanju i o stvarima koje su bile od posebnog interesa za narod tog kraja.⁶⁴

U Vukovaru je 26. rujna 1920. bio održan "pouzdanički sastanak srijemske župe" HZ-a. Tom prigodom se raspravljalo o potrebi federativnog uređenja države SHS, o radu Narodnog kluba (koji predstavlja HZ u parlamentu u Beogradu), o izbornom zakonu i pravu glasa na izborima te o financijskom zakonu i suradnji s drugim strankama. Tada je Barac na konkretnim primjerima razložio razliku između poreznog sustava u Srbiji i u Hrvatskoj, a osobito je detaljno objasnio poglavlja poreznog ukaz-zakona ministra Koste Stojanovića, kao i borbu protiv tog zakona i nekih njegovih odredbi u financijskom odboru parlamenta. Zaključio je da je zakon apsurdan i neprovediv u odnosu "prema malom čovjeku i činovniku". Barac je iznio političko stajalište da je HZ spreman surađivati sa "svakom srpskom, slovenačkom ili hrvatskom strankom, koja stoji na federativnom principu, i koja priznaje državu SHS". U tom kontekstu je analizirao odnose s drugim političkim strankama. On je smatrao da će HZ naći dodira sa svakim "koji iskreno želi, da Hrvatska bude sretna u sretnoj Jugoslaviji". Na ovom skupu je Barac postao predsjednik srijemske župe HZ-a.⁶⁵ U svojim nastupima Barac se često iskazao kao vrstan govornik i dobar poznavatelj političke, gospodarske i društvene problematike.⁶⁶

⁶⁴ "Iz Hrvatske Zajednice", *Hrvat*, br. 7, 11. I. 1920., 1. O agrarnoj problematiki i stajalištu HZ-a te drugih političkih stranaka prema tom pitanju pogledati Zrinka ŠIMONČIĆ-BOBETKO, "Motrišta političkih stranaka u Hrvatskoj o agrarnom pitanju (1918.-1931.)", ČSP, 24/1992., br. 3, 129.-147.

⁶⁵ "Pouzdanički sastanak srijemske župe Hrv. Zajednice u Vukovaru", *Srijem*, br. 57, 29. IX. 1920., 1.-2.

⁶⁶ "Iz Hrvatske Zajednice", *Hrvat*, br. 7, 11. I. 1920., 1, i., br. 17., 7. III., 1920., 3. Također, usp. kratke članke i vijesti o radu Hrvatske zajednice objavljene u novinama *Hrvat* br. 9, 14. I. 1920., 1, br. 172, 16. IX. 1920., 1, br. 183, 29. IX. 1920., 1.

Na izborima za ustavotvornu skupštinu, održanim 28. studenog 1920. godine, Barac je bio na listi Hrvatske zajednice u srijemskoj župi istaknut kao drugorangirani kandidat. No, na tim izborima nije bio izabran u ustavotvornu skupštinu.⁶⁷ Unatoč tome i dalje je ostao aktivan u političkom životu, a kada je Trumbić 1926. godine utemeljio Hrvatsku federalističku seljačku stranku, Barac je postao njezin potpredsjednik.⁶⁸

U vrijeme šestosiječanjske diktature u Barčevoj su se kuriji održavali sastanci političkih istomišljenika, pa je Barac u određenom smislu nastavio ulogu svojevrsnog 'političkog glasnika' koju je, kako smo već prije spomenuli, vršio još u vrijeme raspada Austro-Ugarske i stvaranja jugoslavenske države kada je uspješno prenosio vijesti i održavao vezu između političara u domovini i emigraciji.⁶⁹ Stoga, možemo reći da je dr. Barac i u drugoj polovini dvadesetih i tijekom tridesetih godina ostao u određenoj mjeri aktivan u političkom životu.

U drugom dijelu ovoga rada analizirat ćemo najvažnije članke koje je dr. Fran Barac napisao tijekom 1920. i 1921. godine te ih objavio u dnevnim listovima *Srijem*, *Hrvat* i *Hrvatska sloga*.⁷⁰ Ti članci predstavljaju reakciju na najaktualnije političke događaje tog vremena, a iz njih možemo jasno vidjeti političku orijentaciju Hrvatske zajednice, ali i osobna stajališta i svjetonazor dr. Barca.

2. Najznačajniji novinski članci Frana Barca objavljeni tijekom 1920. i 1921. godine

U jesen 1920. godine, uoči izbora za ustavotvornu skupštinu, dr. Barac je napisao nekoliko članaka u kojima je čitateljstvu pokušao sustavno razložiti problematiku vezanu uz donošenje ustava Kraljevine SHS, i prikazati stanje u državi. Tako je, primjerice, u članku '*Slogu hoćemo, a ne razdor*' istaknuo da su se raznovrsni pokušaji centralizacije uprave u Beogradu pokazali kao promašaj, pa zato takve pogreške treba izbjeći. U tom kontekstu je osobito kritizirao "Pribičevićev način nasilnog koncentrisanja sve vlasti u Beogradu", jer je takav sustav bio po volji "samo nekoliko demokratskih bankokrata u Beogradu", a najširi slojevi naroda nisu mogli osjetiti "blagodat nove naše državne tvorevine". Barac ističe da je država "poradi naroda, a nije narod poradi države. Zato valja sav državni aparat nastrojiti tako, kako bi u državi našao svoj red, svoje pra-

⁶⁷ Prvi na listi je bio Mato Leaković, seljak iz Bošnjaka, koji je i izabran u ustavotvornu skupštinu. Na izborima za ustavotvornu skupštinu u Hrvatskoj i Slavoniji je najviše glasova dobila Radićeva HPSS (50 mandata, a prije je imala samo 2 mandata), dok je HZ vrlo loše prošao (dobio je samo 4 mandata, a kao zastupnici su bili izabrani M. Laginja, I. Peršić, G. Šurmin i M. Leaković). Usp. kratke vijesti u listu *Hrvat*, br. 207, 27. X. 1920., 1, br. 210, 2. X. 1920., 1, br. 230, 25. XI. 1920., 1, br. 232, 27. XI. 1920., 1, i br. 234, 30. XI. 1920., 1.

⁶⁸ "Barac, Fran", HBL, sv. 1, Zagreb 1983., 435. Početkom rujna 1925. na tzv. Hrvat-

vo, svoju zaštitu svaki pojedini seljak, gradjanin, obrtnik, trgovac, industrijalac, posjednik bio on kojega našega plemena, bio on i druge narodnosti, ali je voljan živjeti i raditi u ovoj državi, priznati njen ustav i zakone i savjesno se ravnati po njima. U državi treba da su svi gradjani savršeno ravnopravni pred državom, pred zakonom, pred oblastima". U ovom članku Barac poziva na slogu bez obzira na vjeru i status u društvu. U tom smislu on potiče Hrvate da se međusobno dogovore i surađuju, kako bi bio donesen što kvalitetniji ustav. Zato je osobito naglašavao potrebu da se sve hrvatske stranke založe da država "bude uređjena na osnovici ravnopravnosti, reda, zakona i slobode svih pojedinih državljanina".⁷¹

U članku 'Konstituanta' Barac je objasnio važnost ustavotvorne skupštine i ustava za razvoj države i sudbinu naroda u budućnosti. Osobito je napomenuo da birač mora "da bezuslovno dodje na biralište (u svoju općinu) i da tajnim glasanjem (spuštanjem krugljice u žaru one stranke za koju će dati glas) odluči o sudbini svoga naroda. Kod kuće ne smije ostati nitko ...". Dr. Barac ističe da je glasanje tajno, a svaki glas je važan. Poseban poziv je uputio pristalicama HZ-a.⁷² U ovom prilogu je Barac gotovo prosvjetiteljski nastojao upoznati birače s načinom provođenja izbora te je višestruko istaknuo važnost izlaska birača na izbore.

Dr. Barac je smatrao da ustavotvorna skupština treba odgovoriti na dva glavna pitanja: "1. kakav će biti spoljašnji oblik države, tko će biti njen predstavnik prema drugim stranim državama i ujedno vrhovna glava u samoj državi; 2. kakovo će biti unutrašnje uređenje naše države?" Kao uvod u tu problematiku on je kroz povijesni kontekst razložio važnost ustava za državu, navodeći primjer Francuske, Engleske i drugih zemalja. U svojem je izlaganju istaknuo da nije toliko važno da li će država biti monarhija ili republika, već da ustav bude pravedan. Stoga on smatra da je bit ustava u "stvarnom pravednom razmješčaju dužnosti i prava,

skoj konferenciji u Splitu bio je osnovan Hrvatski narodni federalistički savez i novi parlamentarni klub pod nazivom Hrvatski narodni federalistički klub. Hrvatska zajednica je postala dio tog saveza, a kada je 11. siječnja 1926. u Zagrebu bila osnovana Hrvatska federalistička seljačka stranka, Hrvatska zajednica je prestala postojati kao posebna stranka. Usp. o tome Hrvoje MATKOVIĆ, "Ante Trumbić i Hrvatska zajednica", *Život i djelo Ante Trumbića*, 129.-136.

⁶⁹ Usp. Ljubo BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, Zagreb 1989., 25, 79, 337.

⁷⁰ Dr. Barac je u ovom razdoblju objavljivao članke i u *Graničaru*. Nažalost, taj list nije moguće posuditi u NSK u Zagrebu, jer se nalazi u "rasutom stanju", pa ga stoga nisam mogao uključiti u ovu analizu.

⁷¹ "Slogu hoćemo, a ne razdor", *Srijem*, br. 60, 9. X. 1920., 1. U novinama *Hrvatska sloga*, koje su bile glasilo Hrvatske težačke stranke, također nalazimo tijekom 1920. i 1921. godine niz članaka kojima se kritizira rad S. Pribičevića i njegovih političkih istomišljenika. Usp. *Hrvatska sloga*, br. 169, 17. VIII. 1920., br. 233-237, 2-6. XI. 1920., br. 254, 26. XI. 1920., br. 31, 10. II. 1921.

⁷² "Konstituanta", *Srijem*, br. 61, 13. X. 1920., 1.

tereta i uživanja, pravednih i korisnih zakona, nagrada i kazni - jednako za sve građane, bilo koje dobi". Zato ustavotvorna skupština treba osobito pozornost posvetiti "unutrašnjem djelu, uređenju države, izgradnji valjanih temeljnih državnih zakona - a onda je po narod, po seljaka i gospodina, po radnika i obrtnika, po činovnika i svećenika sasvim sporedno pitanje, tko će da predstavlja državu, tko će da potpisuje vrhovne državne ukaze, tko će da presudi, kad nastane kakovo sporno pitanje između poslanika skupštine i njenih ministara". Barac smatra da izborima ne treba pristupiti sa sloganom "Za republiku ili monarhiju!", već jedino ispravno stajalište kojim se valja rukovoditi jest da treba izglasovati pravedan ustav "koji će pružiti cijelomu narodu - bio on Srbin, Hrvat ili Slovenac, bio on katolik, pravoslavni ili musliman - jamstva: da će se država brinuti za svakoga, da će država biti jednaka svakom, da će krčiti korov, nepravdu, podmitljivost, sebičnost, da će država suzbijati surovost, neznanje, glupo zanesenjaštvo, da će priječiti nadmetanje i nadutost pojedinaca, staleža i plemena, da će štediti slaboga, neukoga, bolesnoga, da će dizati narodnu prosvjetu i napredak, da će poštivati različne vjerske ispovjesti i podržavati vjersku snošljivost, da će promicati blagostanje: zemljoradnju, obrt, trgovinu, industriju u svakom kraju - u kratko, da će udesiti ustav tako, te bude srećan i zadovoljan svak, ko je zdrava razuma, poštena srca i marljivoga rada". Barac je smatrao da krivnja za nerede u državi ne pada na kralja, već na demokratske ministre i njihovo centralističko vladanje, te na nepoštivanje ustava od 1. XII. 1918., kao i na nekonzistentnost ustava, a ako se želi dokinuti takvo stanje onda treba "za konstituantu izabrati onakove poslanike, koji će ova zla ukloniti i ustavom zajamčiti, da se više ne će moći povratiti načinu vladanja Pribičevićevih demokrata". Zato, po njegovu mišljenju, treba pažljivo i razumno pristupiti izboru zastupnika za ustavotvornu skupštinu.⁷³

Narod je, piše Barac u jesen 1920. godine, bio sretan zbog proglašenja narodne samostalnosti i prekida veza s Austro-Ugarskom 29. listopada 1918. godine, ali u protekle dvije godine Hrvati su bili nezadovoljni načinom upravljanja u novoj državi. Nezadovoljni su državnim ustrojem, teškim teretima i neznatnim pravima. U narodu se rodila sumnja u vlast koja sve više ograničava razvoj i nameće teške dadžbine, te kažnjava batinama. Zato se nade polažu u novi ustav koji bi trebao donijeti slobodu, pravo, jednakost i korist sviju. Federativno uređenje države bi trebalo, smatra Barac, donijeti napredak svake pokrajine, jer bude li "tako uređena cijela država, svako će odgovarati za svoj kraj, ne će biti tužbe na središnju državnu vladu, ni na koje povlašćeno pleme". Tek tada će se moći, misli Barac, s puno većim zadovoljstvom slaviti dan narodne slobode.⁷⁴ Na ovoj liniji je djelovala i Hrvatska težačka stranka (HTS) u Bo-

⁷³ "O radu konstituante. Monarkija - republika", *Srijem*, br. 62, 16. X. 1920., 1.-2. Isti članak je objavljen i u *Hrvatu* br. 200, od 19. X. 1920., 1., te u listu *Hrvatska sloga*, br. 225, 22.X. 1920., 1.

⁷⁴ "Druga godišnjica 29. listopada", *Srijem*, br. 65, 27. X. 1920., 1.

sni. Ona je u jednom proglasu Hrvatima "ponosne Bosne i kršne Hercegovine" istaknula da Hrvati u dvije godine nove države nemaju položaj koji im pripada "prema brojnoj snazi, kulturi, socijalnom položaju". Stoga je vodstvo HTS-a tražilo "takovo državno uređenje, u kojem će biti Hrvatima zajamčena sva građanska prava kao i sve socijalne i kulturne tečevine. To jamstvo nalazimo samo u federativnom uređenju države". Uz to, HTS se zalagala za socijalnu pravdu za sve društvene slojeve, od seljaka i radnika do činovnika⁷⁵, a to je u svojim istupima zagovarao i dr. Barac. Narod ne želi biti zapostavljen, jer "nema dakle nikakova razloga, da Hrvat igdje bude zapostavljen kao da je član ili građanin drugoga razreda", isticao je on često. Hrvati se kao narod ne žele pod krinkom Jugoslavije 'utopiti' u nekakvoj Velikoj Srbiji, već oni hoće "zajedničku državu, ali ta država mora da bude jednako pravedna i Hrvatima, kako Srbima i Slovencima", odnosno zakon mora za sve biti isti. Barac konstatira da je Hrvat "u zajedničkoj državi zapostavljen, gažen, bijen", ne poštuje se njegova prošlost, i ne jamči mu se sloboda i ravnopravnost. Ravnopravnost mu se može osigurati, prema stajalištu dr. Barca i HZ-a, jedino kroz federaciju, jer stvaranje federacije je državna potreba. Samo federacija može osigurati ravnopravnost.⁷⁶ Upravo su Barac i HZ stalno isticali da je stvaranje federacije državna potreba, jer će ona osigurati ravnopravnost naroda i vjera u zajedničkoj državi. Zato, piše Barac, "narod hoće u svakoj našoj pokrajini, da vlada sam sa sobom, da sam sebe određuje".⁷⁷ On smatra da HZ svojim zalaganjem za federativno uređenje države rješava "najživotnije državno pitanje - blagostanje državljana". Ističe da će ovakvim uređenjem prestati prigovori u pogledu zapostavljanja, iskorištavanja, nebrige, natjecanja u korist jednih na štetu drugih.⁷⁸

Barac je i u članku 'Državno blagostanje traži - federalizam' tvrdio da u novoj državi Hrvatima nije ništa bolje nego u Austro Ugarskoj Monarhiji, pa je zato potrebno državu reorganizirati na federativnom principu. Federativno uređenje bi stvorilo pretpostavke za demokratizaciju države, a pokrajinski sabor bi mogao brže i učinkovitije rješavati potrebe i tege svoje pokrajine, ističe Barac. On je tu oštro kritizirao demokratski centralizam, koji je donio korumpiranost, rast cijena, privilegiranost uskog sloja ljudi i brojnu administraciju. Najveću odgovornost u tome, prema njegovu sudu, ima S. Pribičević, koji je svojim demokratskim centralizmom uzrokovao gospodarsko nazadovanje.⁷⁹ Često je Barac u svojim istupima kritizirao demokratski režim koji je donio korupciju, pljačku, privilegiranost, lošu gospodarsku politiku, nebrigu za agrarnu industriju, štrajkove (bankovnih činovnika, željezničara i dr.), diktaturu i na-

⁷⁵ *Hrvatska sloga*, br. 226, 23.X. 1920., 1.

⁷⁶ "Zašto hoćemo federaciju?", *Srijem*, br. 68, 3. XI. 1920., 1.

⁷⁷ "Federacija je: državna potreba", *Srijem*, br. 69, 10. XI. 1920., 1.

⁷⁸ "Narodno blagostanje zahtijeva - federalizam", *Srijem*, br. 70, 13. XI. 1920., 1.

⁷⁹ "Državno blagostanje traži - federalizam", *Srijem*, br. 71, 17. XI. 1920., 1.

silje. Demokrati su u tome, ističe Barac, jednaki komunistima. Da bi se popravilo takvo stanje krize i kaosa, parlamentarni blok radikala, Narodnog kluba i Jugoslavenske pučke stranke je preuzeo vladu.⁸⁰

U članku *'Izrabljivanje kapitalizma'* Barac je naglasio da se HZ protivi izrabljivačkom kapitalizmu, koji nepravedno gomila kapital u rukama nekolicine ljudi, te ističe da se HZ zalaže za "pravičnu razdiobu društvenog bogatstva". Smatra da radnike i seljake treba pošteno platiti, jer oni svojim radom doprinose općem blagostanju. U tom kontekstu je on gajio interes za agrarna i socijalna pitanja, te za obrtničke probleme.⁸¹

Dr. Barac je 1921. godine, prigodom obljetnice Strossmayerova rođenja (4. II. 1815. - 4. II. 1921.), napisao članak *'Jedinstvo crkava'*. Tada je istaknuo Strossmayerove zasluge u gradnji đakovačke katedrale, osnivanju Akademije i Sveučilišta, ideji ujedinjenja kršćanskih crkava te zbližavanju i povezivanju Slavena.⁸² Ovdje je Barac osobito naglasio da su vjera i kultura osnova "veličine, jakosti i neumrlosti naroda", jer one jamče i malim narodima njihovu slobodu i budućnost. "Vjera i kultura uvjet su sposobnosti naroda, da koraca o boku naprednih naroda Evrope", piše on. Ističe da su "ljubav, sloga i jedinstvo, vjerski i kulturni napredak" bili ideali slavnog biskupa Strossmayera, koji se u političkom kontekstu zalagao za "narodno jedinstvo" Slavena i za "slavensku uzajamnost". Barac smatra da je u jedinstvu koje se temelji na ljubavi i slozi, a ne na sili i nadmoći, Strossmayer gledao budućnost svoga naroda. U tom smislu Barac ističe da "Štrosmayerova ljubav ne zaustavlja se kod Hrvata, on jednako grli i rođenu braću Slovence, Srbe i Bugare". Barčev članak o Strossmayeru je afirmativan, on hvali njegove zasluge na kulturnom i političkom polju, te ističe Strossmayerov genij i dalekovidnost u smislu povezivanja Južnih Slavena unatoč teškim prilikama. Vjerojatno ponukan bremenitim političkim prilikama svojega vremena Barac se na kraju članka zapitao: "Hoće li pozno potomstvo shvatiti, kad već neće današnje, domašaj djela velikog srca i velikoga uma slavnoga biskupa? Hoće li Jugoslavija izgraditi svoju državu na ljubavi i slozi i tako dovesti do duševnog jedinstva našega naroda, da se iz toga jednom rodi i jedin-

⁸⁰ "Demokrati, Komunisti i opsadno stanje", *Srijem*, br. 11, 21. IV. 1920., 1.

⁸¹ "Izrabljivanje kapitalizma", *Srijem*, br. 65, 27. X. 1920., 2.

⁸² Ideja jedinstva crkava na Balkanu je u određenom obliku bila aktualna i tijekom Barčeva posjeta Švicarskoj 1917. godine. O tome za detaljniju informaciju pogledati *Prilog* pismu koje je Barac uputio Trumbiću 7. listopada 1917. (Fribourg). Ovdje valja spomenuti da su u dijelu dokumenta koji se odnosi na vjersku problematiku istaknute zasluge Hrvata za opstanak kršćanstva kroz povijest te njihova povezanost sa Svetom Stolicom, a osobito se ističe važnost jedinstva katolika i njihov odnos s pravoslavicima. Usp. AJO, 22/91. Osobito se oštro prema ideji jedinstva crkava na južnoslavenskom prostoru očitovao V. Novak. Usp. bilj. 50. U svom izlaganju na Drugom hrvatskom katoličkom sastanku održanom u Ljubljani 1913. godine, grkokatolički svećenik J. Šimrak se osvrnuo na problem sjedinjenja crkava, osobito katoličke i pravoslavne. Taj je problem on razmotrio kroz povijesni kontekst, a glede stvaranja unije sa srpskim pravoslavljem nije gajio posebne nade. Usp. J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 318.-319.

stvo crkava? Makar kakva bila jadna sadašnjica, uzdamo se u bolju budućnost. Vjerujemo, da će zdravi naš narod jednom opet roditi - jednog Štrossmajera!"⁸³ Svojevrsan negativan odgovor na to pitanje su nakon izbora za ustavotvornu skupštinu dali Pašičević radikali i Pribičevićevi demokrati sastavljanjem vlade koja je odlučila da će ustav biti centralistički i da se može izglasovati i ako za njega bude glasovala obična natpolovična većina. Iako je to bilo protivno dotadašnjim dogovorima, takve su odluke vlade poduprle Jugoslavenska muslimanska organizacija i Kmetijska stranka. Također je tijekom 1921. godine bila nastavljena trgovina oko ustava, a hrvatski zastupnici su postupno napuštali Ustavotvornu skupštinu.⁸⁴ Tako je prvi ustav Kraljevine SHS bio izglasovan 28. lipnja 1921. godine sa samo 233 glasa, uz 35 protivnih i čak 161 nenazočnim zastupnikom. Njime je bilo potvrđeno unitarističko centralističko uređenje i država je bila podijeljena na 33 oblasti, a hrvatski je povijesni teritorij bio rascjepkan.⁸⁵

Tijekom 1920. i 1921. možemo u *Hrvatu* pratiti niz novinskih članaka u kojima se zahtijevalo uređenje države na federativnim načelima, a osobito je oštro kritiziran centralistički oblik uređenja koji su najčešće promicale pristaše velikosrpske ideje. U tim novinskim istupima su uz Barca aktivno sudjelovali i sveučilišni profesori L. Polić, A. Bazala, te niz drugih političara i pristaša HZ-a. Oni su centralizam kritizirali kao zastarjeli i primitivni oblik uređenja, dok je federalizam bio prikazan kao moderni politički sistem, odnosno kao onaj oblik uređenja koji će na najbolji način zaštititi hrvatski narod i njegove interese.⁸⁶

⁸³ *Srijem*, "Jedinstvo crkava", br. 283, 4. II. 1921., 1. Dr. Barac je još 1906. godine u Požegi objavio, kao posebnu knjižicu, jedan svoj govor u čast Štrossmayeru.

⁸⁴ Zanimljivo je ovdje upozoriti na ustavne nacрте koje su podnijele Hrvatske stranke glede uređenja države. Za analizu tih nacрта usp. Hodimir SIROTKOVIĆ, "Radićev ustav neutralne seljačke Republike Hrvatske iz 1921. godine", *Radovi*, 32-33/1999.-2000., 299.-307.

⁸⁵ D. PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, 329.-331.

⁸⁶ Za detaljniju analizu pogledati članke u *Hrvatu* br. 184, 190, 191, 208, 214, 215, 216, 231, 232, 249 iz 1920., te br. 263, 267, 279, 290, 291, 292, 320, 324, 333, i dr. izašle 1921. Osobito je u tom kontekstu zanimljiv Bazalin članak "Jugoslavenska misao i naš ustav", koji je objavljen u pet nastavaka od br. 343 (19. IV. 1921.) do br. 347 (23. IV. 1921.). Također, zanimljivi su Polićevi članci o potrebi stvaranja federativno uređene države. Usp. "Jedna federativna država", *Hrvatska sloga*, br. 229, 27. X. 1920., 1. Ovaj članak je prenesen iz zagrebačkog *Obzora*. O ustavnoj problematici i potrebi federativnog uređenja države, te o pitanjima centralizacije i decentralizacije državne uprave postoji niz članaka u listu *Hrvatska sloga*, usp. br. 11, 17. I. 1920., br. 75, 9. IV. 1920., br. 208, 2. X. 1920., br. 245, 16. XI. 1920., br. 254, 26. XI. 1920., i dr. Zanimljivo je napomenuti da u više brojeva Hrvatske sloge tijekom 1920. i 1921. nalazimo usporedbe stanja i prilika u Hrvatskoj s onima u Irskoj.

3. Zaključak

Dr. Fran Barac je svojim radom kao svećenik i znanstvenik znatno pridonio razvoju crkvenih institucija (Bogoslovni fakultet, HBA, Sjemenište i dr.). Dugi niz godina je djelovao kao profesor na gimnaziji i fakultetu. Napisao je nekoliko udžbenika za srednju školu. Vrijedno je surađivao u časopisima *Kršćanska škola*, *Katolički list* i *Bogoslovska smotra* gdje je objavio više stručnih članaka iz područja katehetike i pedagogije, kao i niz teoloških rasprava vezanih uz apologetiku i povijest religija. Članke o političkim prilikama je objavljivao u listovima *Srijem*, *Hrvat*, *Hrvatska sloga* i *Graničar*. Svojim priložima i aktivnim sudjelovanjem nastojao je pomoći razne dobrotvorne akcije te popularizirati znanstveni rad i javna predavanja.

U političkom životu Hrvata dr. Barac je aktivno sudjelovao kao sljedbenik Starčevićeve Stranke prava. Njegova politička djelatnost je bila osobito zapažena za vrijeme Prvog svjetskog rata kada je održavao vezu između predstavnika političkih stranaka u zemlji i članova Jugoslaven-skog odbora te sa šefom Srpskog presbira u Ženevi. Također, Barac je sudjelovao u političkim raspravama Narodnog vijeća u Zagrebu, kao i u događajima tijekom listopada, studenoga i prosinca 1918. godine, koji su se odvijali u posljednjoj fazi raspada Austro-Ugarske Monarhije i formiranja jugoslavenske države. Kao ekspert Kraljevine SHS za Saveznike je na Mirovnoj konferenciji u Parizu sastavio jedan kratki prikaz o političkom opredjeljenju Hrvata i Slovenaca za vrijeme rata. Njegovo političko djelovanje bilo je zapaženo i kroz članstvo u privremenom Narodnom predstavništvu u grupi Narodnog kluba, u kojem je sudjelovao kao pripadnik Hrvatske zajednice. Barac je na izborima za ustavotvornu skupštinu 1920. godine bio na listi Hrvatske zajednice u srijemskoj župi istaknut kao drugorangirani kandidat. Kada je Trumbić 1926. godine utemeljio Hrvatsku federalističku seljačku stranku, Barac je postao njezin potpredsjednik. U vrijeme šestosiječanjske diktature u Barčevoj su se kuriji održavali sastanci političkih istomišljenika, pa je Barac u određenom smislu nastavio ulogu svojevrsnog 'političkog glasnika'.

Dakle, u životu i radu dr. Barca mogli smo uočiti, uvjetno rečeno, tri glavna razdoblja. Prvo, koja je trajalo do početka Prvog svjetskog rata, najvećim je dijelom bilo obilježeno njegovim školovanjem te pedagoškim i znanstvenim radom. Ovdje valja posebno istaknuti da je Barčev interes na tom području bio stalan. Najintenzivnije doba bavljenja politikom, koje obilježava drugo razdoblje, je obuhvaćalo vrijeme od početka rata 1914. godine, pa do sredine dvadesetih godina. No, i dalje je, iako u manjoj mjeri, ostao vidljiv interes za političke događaje. Početkom dvadesetih godina uočili smo da je Barčevu djelatnost sve više karakterizirao snažan doprinos u organizaciji i razvoju crkvenih institucija, i to je bilo glavno obilježje trećeg razdoblja koje je trajalo do njegove smrti 1940. godine. U završnom osvrtu na njegov politički rad možemo se složiti s ocje-

nom iznesenom u nekrologu u *Jutarnjem listu* gdje se zaključuje da je Barac svoje političko djelovanje “provodio kao dobar hrvatski patriota, a negativni rezultati jamačno su donijeli njemu lično mnogo razočaranja”.⁸⁷

SUMMARY

CONTRIBUTIONS FOR THE POLITICAL BIOGRAPHY OF FRAN BARAC

The subject of this research was the role of priest, theologian and politician Fran Barac (1872-1940) in the political life of contemporary Croatia. His scholarly, professional and organisational work left a profound impression on the Croatian people and the Catholic Church. Barac was professor of the Faculty of Theology (from 1911. to 1937.), dean of the Faculty of Theology (1913./1914.; 1922./1923.) and head of the University of Zagreb (1915./1916.). He was a member of the Croatian Union (Hrvatska Zajednica) and member of parliament of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SHS). In the ecclesiastical life of Croatia Barac was an important factor, because he was involved in the work of Croatian Divinity Academy (Hrvatska bogoslovska akademija), and Archdiocesan seminary, and played an important role in the development of Catholic press in Croatia. In this work the author using archival sources, newspapers (*Srijem*, *Hrvat* and *Hrvatska sloga*), and existing scholarly literature, analyses the most important periods of Fran Barac's life, with particular emphasis on his political activity. Special attention in the article is placed on Barac's relations with political organizations Jugoslavenski Odbor (Yugoslav Committee) and Srpski presburo (Serbian Press-bureau).

⁸⁷ “Dr. Fran Barac: hrvatski političar i sveučilišni profesor”, *Jutarnji list*, br. 10.296, 22. IX. 1940., 12.